

Dr Isaac Paenson: *English-French-Spanish-Russian Systematic Glossary of Selected Economic and Social Terms*

И.И. Паенсон: Систематический глоссарий англо-французско-испанско-русский экономических и социальных терминов

Dr Isaac Paenson: Englesko-francusko-špansko-ruski sistematski glosar odabranih ekonomskih i društvenih termina

Olga Tomić 158

BIBLIOGRAFIJA — БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHY

Bibliografija članaka iz domaćih i stranih časopisa

Библиография статей из отечественных и иностранных журналов

Bibliography of Articles Published in Domestic and Foreign Periodicals

Đ. M. 161

OBAVEŠTENJA — ИНФОРМАЦИИ — INFORMATION

188

**ANALIZA NEKIH ELEMENATA ZA OCENU STEPENA
RAZVIJENOSTI REPUBLIKA I POKRAJINA**

*Pavle SICHERL**

Problemi privredne razvijenosti, nivoa zadovoljavanja društvenih potreba i lične potrošnje predstavljaju jednu jedinstvenu celinu, tako da se i problemi manje razvijenih područja mogu kompleksno rešavati samo u jednom takvom širem okviru privrednog i društvenog sistema zemlje. U ovom radu analiziraćemo samo neke karakteristike privrednog razvoja po posmatranim područjima bez pretenzije da damo odgovore na jedno takvo kompleksno pitanje.

Predmet razmatranja jeste statička i dinamička analiza nekih značajnih elemenata posmatranog kompleksa. Najpre ćemo razmatrati razlike u nacionalnom dohotku po stanovniku u datom momentu i njihov značaj u kontekstu dinamike privrednog razvoja. Upoređivanje ovih rezultata sa rezultatima analize ostvarenog nacionalnog dohotka po zaposlenom upućuje na razmatranje problema stvarne i hipotetičke zaposlenosti. Pre zaključnih razmatranja analiziraju se međusobno odnosi ovih i nekih drugih indikatora privredne razvijenosti.

1. NACIONALNI DOHODAK PO STANOVNIKU

Najpre ćemo razmatrati nacionalni dohodak po stanovniku kao indikator koji se najčešće upotrebljava sam ili u vezi sa još nekim indikatorom kao merilo razvijenosti nekog područja.

Ako posmatramo relativne odnose nacionalnog dohotka po stanovniku po pojedinim područjima u pojedinim godinama (vidi tabelu 1), uočavamo velike razlike između razvijenijih i manje razvijenih područja. Ove su razlike u posmatranom periodu još povećane, tako da se od 1953. god. do 1966. god. relativni odnos nacionalnog dohotka per capita

* Autor je naučni saradnik Instituta ekonomskih nauka u Beogradu.

Tabela 1.

Indeksi nacionalnog dohotka per capita u tekućim cenama

	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.
SFRJ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
»Razvijeno područje«	110	109	113	114	116	116	117	117	118	119	120	120	120	121
SR Slovenija	180	186	188	189	175	193	187	191	196	193	191	191	181	175
SR Hrvatska	110	118	120	120	118	120	117	119	123	123	122	119	120	119
AP Vojvodina	97	91	101	105	119	108	117	108	102	110	111	114	121	120
»Uža Srbija«	92	84	86	88	93	89	96	95	95	96	97	99	99	104
SR Srbija	89	81	85	87	94	88	93	91	89	91	92	94	96	99
»Nerazvijeno područje«	71	71	73	70	67	67	66	64	63	61	61	62	62	61
SR Crna Gora	60	54	58	60	57	54	56	55	65	62	64	63	65	64
SR Bosna i Hercegovina	78	80	80	76	74	76	76	76	73	69	68	66	67	65
SR Makedonija	70	81	78	74	68	69	61	59	62	63	67	69	69	67
AP Kosovo	53	49	45	45	43	40	42	36	33	31	31	35	36	35

Izvor: SGJ, 1964, 1967.

Tabela 2.

Indeksi nacionalnog dohotka per capita u stalnim cenama (cene 1960. godine)

	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.
SFRJ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
»Razvijeno područje«	113	115	115	115	116	117	117	117	118	119	118	118	119	119
SR Slovenija	174	194	190	198	181	197	180	192	199	199	199	195	194	188
SR Hrvatska	114	122	122	123	120	122	116	119	121	121	121	119	121	122
AP Vojvodina	108	99	101	99	109	100	112	108	97	104	105	105	104	107
»Uža Srbija«	94	88	89	87	94	92	100	95	95	96	96	96	98	98
Srbija	92	85	86	85	92	87	95	91	88	90	90	90	91	92
»Nerazvijeno područje«	71	69	68	68	65	65	64	64	64	62	64	65	64	64
SR Crna Gora	62	61	64	67	64	58	54	56	68	66	71	73	75	74
SR Bosna i Hercegov.	84	80	80	76	74	75	76	76	76	73	73	71	72	71
SR Makedonija	61	62	62	66	61	65	58	59	57	57	58	69	64	64
AP Kosovo	48	45	41	43	42	36	38	36	36	34	35	37	37	38

Izvor: SGJ 1963, 1967.

između manje razvijenog područja i proseka za celu zemlju pogoršao na oko deset indeksnih poena.

U 1966. godini je nacionalni dohodak per capita nešto manje od dva puta viši za »razvijeno područje« nego za »nerazvijeno područje«. Razlike između Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Makedonije su male, a nivo se kreće negde oko 2/3 jugoslovenskog proseka. Kosovo osetno zaostaje, jer nacionalni dohodak po stanovniku iznosi samo nešto više od 1/3 jugoslovenskog proseka.

Pošto se jugoslovenski dohodak per capita može posmatrati kao rezultanta kretanja nacionalnog dohotka kao proizvodne karakteristike područja, sa jedne, i broja stanovništva kao potrošačke karakteristike područja, sa druge strane, poželjno je analizirati kretanje ove dve komponente odvojeno.

U dinamičnom posmatranju ovih odnosa služićemo se, za razliku od odnosa u tabeli 1, serijama nacionalnog dohotka u stalnim cenama. Nacionalni dohodak per capita u stalnim cenama pokazuje nešto manje razlike između razvijenijih i manje razvijenih područja (vidi tabelu 2).

Stope rasta nacionalnog dohotka za period 1952—1966. su za sva područja veoma slične, sa izuzetkom Crne Gore i Kosova, one se nalaze u intervalu 8—9% godišnje. Crna Gora pokazuje višu stopu rasta od ove (10,5%), a Kosovo i Metohija nešto manju (7,7%). Prosečna stopa rasta nacionalnog dohotka je nešto viša za »razvijeno« (8,7%) nego za »nerazvijeno područje« (8,4%).

Tabela 3 sadrži i rezultate izračunavanja eksponencijalnih trendova za stanovništvo i nacionalni dohodak per capita. Dok je koeficijent korelacije između varijable vremena i stanovništva visok, Durbin-Watsonov test pokazuje da se period 1952—1966. ne može smatrati homogenim sa stanovišta stope rasta stanovništva, već da se ona značajno menjala u toku perioda. Vrednosti stope rasta stanovništva u tabeli 3. ipak nam mogu poslužiti kao ocena neke prosečne vrednosti, kao što nam služe prosečne stope izračunate na bazi indeksa porasta.

Opšti zaključak koji se može izvući iz tih rezultata je da je stopa rasta stanovništva u manje razvijenim područjima viša od proseka za SFRJ, a da je u svim razvijenijim područjima niža od jugoslovenskog proseka.

Pošto su razlike u stopama rasta nacionalnog dohotka po posmatranim područjima manje (što se vidi iz tabele 3), može se reći da je osnovni faktor koji je doveo do povećanja razlike u nacionalnom dohotku po stanovniku između SFRJ i »nerazvijenog područja« za sedam indeksnih poena u periodu 1953—1966. brži rast stanovništva u manje razvijenim područjima.

Prosečna dinamika porasta nacionalnog dohotka po stanovniku je veća u razvijenijem području nego u manje razvijenom području. Prosečna stopa porasta za većinu područja nalazi se u intervalu 7—8%, iznimku predstavljaju Crna Gora (8,8%), Bosna i Hercegovina (6,1%) i Kosovo (5,1%).

Tabela 3.

Prosečne stope rasta* za period 1952—1966. (u %)

	Nacionalni dohodak	Stanovništvo	Nacionalni dohodak po stanovniku
SFRJ	8,61	1,12	7,41
»Razvijeno područje«	8,67	0,79	7,82
»Nerazvijeno područje«	8,40	1,79	6,49
SR Bosna i Hercegovina	8,08	1,92	6,05
SR Crna Gora	10,53	1,60	8,79
SR Hrvatska	8,31	0,68	7,58
SR Makedonija	8,82	1,11	7,63
SR Slovenija	8,61	0,74	7,82
SR Srbija	8,92	1,07	7,76
»Uža Srbija«	9,02	0,87	8,09
AP Vojvodina	8,93	0,88	7,98
AP Kosovo	7,73	2,48	5,12

* Na bazi eksponencijalnog trenda.

Grafovi 1 i 2 prikazuju kretanje nacionalnog dohotka per capita za posmatrana područja. Kod više područja se može zapaziti promena u tendenciji kretanja negde posle 1956. god. Smatra se da posebna analiza tog kasnijeg perioda može pružiti bolji uvid u tendencije koje su relevantne za razvoj u poslednjim godinama.

Tabela 4 sadrži rezultate izračunavanja prosečnih stopa rasta za period 1956—1966. Bliži period 1956—1966. zadržava i dalje ranije uočeni raskorak između stope rasta stanovništva u razvijenijim područjima i u manje razvijenim područjima. Uz prosečnu stopu porasta za Jugoslaviju od oko 1,1% sva manje razvijena područja imaju višu stopu porasta stanovništva, Kosovo i Metohija čak 2,8%. Sa druge strane, sva razvijenija područja iskazuju stopu porasta stanovništva ispod 1% godišnje.

Tabela 4.

Prosečne stope rasta* za period 1956—1966 (u %)

	Nacionalni dohodak	Stanovništvo	Nacionalni dohodak po stanovniku
SFRJ	8,67	1,11	7,47
»Razvijeno područje«	8,54	0,72	7,67
»Nerazvijeno područje«	9,12	1,90	7,08
SR Bosna i Hercegovina	8,77	1,97	6,67
SR Crna Gora	11,86	1,69	10,00
SR Hrvatska	8,15	0,65	7,45
SR Makedonija	9,13	1,24	7,79
SR Slovenija	8,50	0,78	7,66
SR Srbija	8,89	1,01	7,81
»Uža Srbija«	9,06	0,75	8,25
AP Vojvodina	8,46	0,76	7,64
AP Kosovo	9,08	2,75	6,16

* Na bazi eksponencijalnog trenda

Prosečna stopa rasta nacionalnog dohotka za pojedina područja se sada više razlikuje nego za ceo period i to u korist manje razvijenih područja. Sva razvijenija područja imaju višu stopu rasta od jugoslovenskog proseka, tako da prosečna stopa rasta nacionalnog dohotka za »nerazvijeno područje« (9,1%) premašuje stopu rasta »razvijenog područja« (8,5%). Naša najrazvijenija područja — Slovenija, Hrvatska i Vojvodina pokazuju najniže stope rasta nacionalnog dohotka, mada nisu značajno ispod jugoslovenskog proseka.¹⁾

U periodu 1956—1966. sva manje razvijena područja pokazuju brži porast nacionalnog dohotka per capita nego u periodu 1952—1966. Ovu konstataciju još u većoj meri dokumentiraju podaci za period 1958—1966., kada je porasla stopa rasta nacionalnog dohotka u tim područjima.

Možemo zaključiti da je u poslednjoj dekadi došlo do bržeg rasta nacionalnog dohotka u manje razvijenom području zemlje nego u razvijenijem području i da je tako učešće nacionalnog dohotka manje razvijenog područja u ukupnom nacionalnom dohotku zemlje poraslo. Ovaj porast je bio toliko veći da je, osim u slučaju Bosne i Hercegovine, nadoknadio čak i efekat bržeg porasta stanovništva u manje razvijenim područjima, tako da za period 1958—1966. ova područja pokazuju čak brži porast nacionalnog dohotka per capita od jugoslovenskog proseka.

¹⁾ Ove su razlike još izrazitije ako se posmatra period 1958—1966. Uz nižu prosečnu stopu porasta nacionalnog dohotka za SFRJ (8,2%), manje razvijena područja pokazuju još više stope rasta: Crna Gora 13,6%, Kosovo 10,3% i Makedonija 9,7%. Jedino Bosna i Hercegovina pokazuje onda nižu stopu rasta (8%), što je ipak još više od stope rasta nacionalnog dohotka Hrvatske, Slovenije i Vojvodine.

Za period 1956—1966. »nerazvijena područja« pokazuju za 0,6% brži porast nacionalnog dohotka godišnje, dok je porast stanovništva za 1,2% brži nego za »razvijeno područje«.

Za ceo pomenuti period (1952—1966) stopa rasta nacionalnog dohotka je na svim područjima bila veoma slična, dok je rast stanovništva bio očitio brži u manje razvijenim područjima, tako da je brži porast stanovništva glavni razlog povećanju razlika u nacionalnom dohotku po stanovniku u celom posmatranom periodu. Što se tiče poslednje dekade posmatranog perioda, »nerazvijeno područje« pokazuje brži porast nacionalnog dohotka od »razvijenog područja«, tako da, osim Bosne i Hercegovine, manje razvijena područja pokazuju najbrži porast nacionalnog dohotka per capita uprkos bržem porastu stanovništva na tim područjima.

2. DINAMIČKO POSMATRANJE RAZLIKA U NACIONALNOM DOHOTKU PO STANOVNIKU

Pored upoređivanja relativnih odnosa i dinamike posmatranog indikatora i njegovih komponenti od interesa je i upoređenje njihovih apsolutnih veličina. Tabela 5 analizira empiričke vrednosti nacionalnog dohotka po stanovniku za 1952, 1960. i 1966. god. Ove vrednosti imaju taj nedostatak da sadrže sve specifične slabosti tih godina, ali i prednost da odražavaju konkretne veličine, a ne teoretski ocenjene veličine.

Može se uočiti da se razlike u nacionalnom dohotku per capita apsolutno povećavaju uprkos tome da se dinamika porasta ne razlikuje mnogo i da se te razlike pojavljuju na jednom višem apsolutnom nivou.

Prvo, ako bi nacionalni dohodak po stanovniku rastao po istoj stopi onda bi relativna razlika ostala nepromenjena, ali bi se apsolutna razlika povećala u korist područja sa većom bazom. Ovo je slučaj kada uporedimo 1960. i 1966. god. Indeksi porasta nacionalnog dohotka po stanovniku su za »razvijeno« i »nerazvijeno« područje veoma slični, tako da u obe godine nacionalni dohodak po stanovniku za »nerazvijeno područje« iznosi 64% prosečne vrednosti za SFRJ, odnosno 55% prosečne vrednosti za »razvijeno područje«.

Ovo nije bio slučaj između 1952. i 1960. god., kada je to učešće opalo sa 73% na 64% (sa 65% na 55% ako se uporedi sa prosekom za »razvijeno područje«). Ranije smo već diskutirali o osnovnom faktoru opadanja ovog relativnog odnosa. Još drastičnije se ove razlike u kretanjima u prvom i drugom periodu vide kod upoređenja povećanja nacionalnog dohotka po stanovniku. Između 1952. i 1960. god. je apsolutni iznos povećanja nacionalnog dohotka per capita za »nerazvijeno područje« iznosio samo 55% prosečnog povećanja nacionalnog dohotka po stanovniku za celu zemlju, a između 1960. i 1966. godine već 63%, tako da vrednost od 59%, koja se izračunava kao razlika između 1952. i 1966. godine, uprosečuje dve kvalitativno različite tendencije kretanja u prvom i drugom periodu.

Drugo, kod jednakog relativnog odnosa apsolutne se razlike povećavaju u korist područja sa većom bazom, ali je stvarno zaostajanje

Tabela 5.

	Nacionalni dohodak po stanovniku				Indeksi porasta dohotka po stanovniku				
	1952.	1960.	1966.	Apsolutno povećanje		1952—66.	1952—60. 1960—66.		
				1952—1966.	1952—60. 1960—66.				
1. SFRJ	763	1458	2120	1357	695	662	278	191	145
2. »Razvijeno područje«	857	1713	2524	1667	856	811	295	200	147
3. »Nerazvijeno područje	558	938	1352	794	380	414	242	168	144
4. SR Bosna i Hercegovina	668	1114	1486	818	446	372	222	167	133
5. SR Crna Gora	485	810	1573	1088	325	763	324	167	194
6. SR Hrvatska	888	1742	2577	1689	854	835	290	196	148
7. SR Makedonija	452	854	1363	911	402	509	302	189	160
8. SR Slovenija	1425	2794	3995	2570	1369	1201	280	196	143
9. SR Srbija	661	1323	1952	1291	662	629	295	200	148
10. »Uža Srbija«	704	1387	2086	1382	683	699	296	197	150
11. AP Vojvodina	681	1570	2277	1596	889	707	334	231	145
12. AP Kosovo	377	521	798	421	144	277	212	138	153
Razlika (2—3)	299	775	1172	873	476	397			
Odnos (3:2)	65%	55%	54%	48%	44%	51%			
Odnos (3:1)	73%	64%	64%	59%	55%	63%			

Izvor: SGJ, 1967.

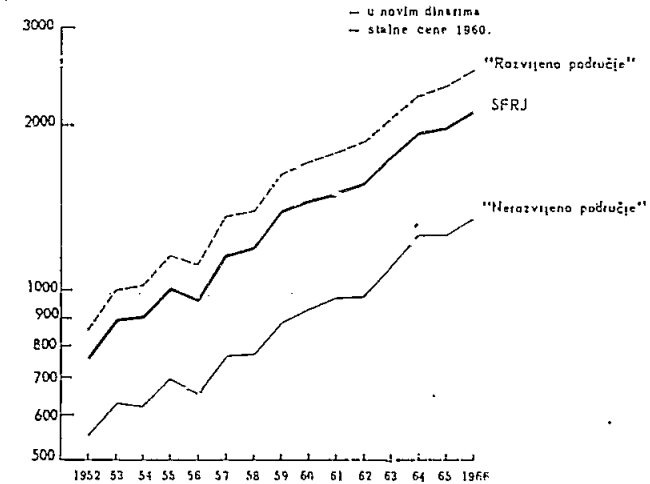
pojedinih područja potrebno posmatrati i sa dinamičkog aspekta i u tom kontekstu je od vanredne važnosti dinamika rasta zemlje kao celine.

Dinamčki gledano, uz ograde koje su nužno potrebne kada se jedna kompleksna situacija čeni na osnovu jednog pokazatelja, od suštinskog značaja za poboljšavanje položaja manje razvijenih područja je dinamika porasta materijalne baze. U privredi koja se brzo razvija i problemi zaostajanja i demografski problemi lakše se rešavaju.

Kao jedinu aproksimaciju zaostajanja, dinamički posmatranog, mogu se upoređivati slični nivoi nacionalnog dohotka po stanovniku za različita područja u različitim godinama. Pored tabele 5, u ovu svrhu mogu korisno poslužiti grafovi 1 i 2.

Ako posmatramo vrednost nacionalnog dohotka po stanovniku za »nerazvijeno područje« u 1966. godini, vidimo da je ona samo nešto niža od vrednosti nacionalnog dohotka per capita za SFRJ u 1959. godini, ili za »razvijeno područje« za 1957. godinu. Moglo bi se reći, na osnovu jednog ovakvog ex post posmatranja, uz ograde koje su za ovakve vremenske serije obračuna nacionalnog dohotka u stalnim cenama potrebne, da »nerazvijeno područje« u proseku prema nacionalnom dohotku po stanovniku zaostaje za prosekom Jugoslavije nešto više od 7 godina, a za »razvijenim područjem« za oko 9 godina.

Graf 1 Nacionalni dohodak po stanovniku

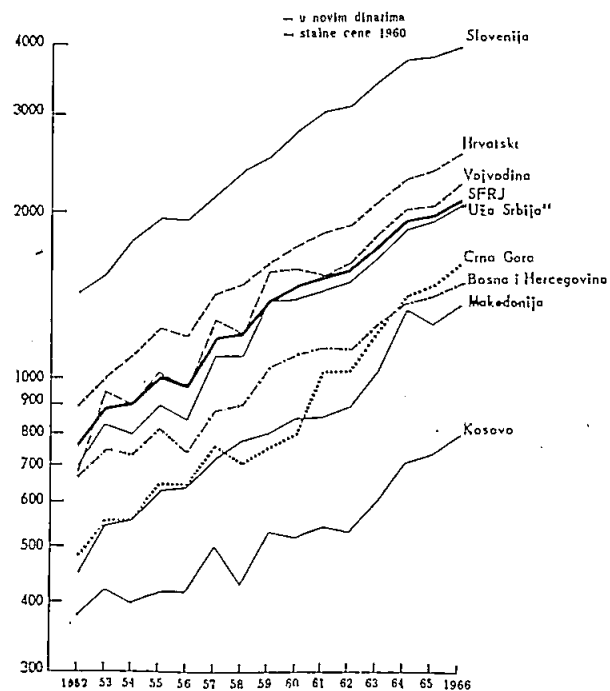

Analognim upoređenjem može se videti da je pomenuta vrednost za 1966. godinu samo nešto niža nego odgovarajuća vrednost za Sloveniju za 1952. godinu, a veća je od proseka za Srbiju u 1960. godini. Drugim rečima, nacionalni dohodak po stanovniku za »nerazvijeno područje« zaostaje iza Slovenije za oko 15 godina, a za Srbijom kao »prosečnom« republikom za manje od 6 godina.

Ovakvo dinamičko posmatranje razlika odnosno zaostajanja pojedinih područja u odnosu na nacionalni dohodak per capita pruža interesantne mogućnosti za sagledavanje dinamičnih karakteristika našeg privrednog razvoja sa aspekta njegove regionalne komponente.

Između brojnih mogućnosti kombinacija ovde će se apostrofirati i pojedina manje razvijena područja. Crna Gora, na primer, u 1966. godini ima veći nacionalni dohodak po stanovniku od jugoslovenskog proseka u 1962. godini i na nivou je Vojvodine iz 1960. godine. Bosna i Hercegovina ima u 1966. godini dohodak po stanovniku viši od jugoslovenskog proseka pre 6 godina, i prema tadašnjim vrednostima nalazila bi se negde u sredini između Vojvodine i »Uže Srbije«. Makedonija ima u 1966. godini nacionalni dohodak po stanovniku niži od jugoslovenskog proseka u 1960. godini, ali osetno viši nego što je bio prosek za Srbiju. Moglo bi se reći da ova područja zaostaju prema nacionalnom dohotku po stanovniku za jugoslovenskim prosekom za oko četiri, šest i sedam godina, respektivno.

Graf 2 Nacionalni dohodak po stanovniku

AP. Kosovo daleko zaostaje iza ostalih područja po nacionalnom dohotku po stanovniku. Ukoliko tu vrednost za 1966. godinu uporedimo sa jugoslovenskim prosekom za 1952. godinu, vidimo da Kosovo uprkos veoma nepovoljnom demografskom faktoru ne zaostaje za prosekom

zemlje za više od nekih 13 godina. Ako pogledamo razlike unutar manje razvijenih područja, Kosovo ima u 1966. godini samo nešto niži dohodak po stanovniku nego što je pre 6 godina imala Crna Gora ili pre 7 godina Makedonija.

Možda je interesantno spomenuti i činjenicu koja se na prikazanom semi-log grafikonu može jednostavno uočiti, da je zaostajanje u vremenu takođe funkcija prosečne stope rasta nacionalnog dohotka per capita i ne samo diferencije između stopa rasta nacionalnog dohotka per capita dva posmatrana područja. Naime, čak i u slučaju kada bi nacionalni dohodak per capita rastao po istoj stopi za sva područja i, prema tome, ne bi dolazilo niti do smanjivanja niti do povećanja relativnih odnosa u per capita dohotku za pojedina područja, broj godina potrebnih da manje razvijeno područje dostiže nivo razvijenijeg područja smanjuje se povećanjem prosečne stope rasta po kojoj se sva područja razvijaju. Odnosno, niška stopa rasta znači osetno zaostajanje u vremenu između pojedinih područja.

Optimalno rešenje problema manje razvijenih područja, koje je i najteže ostvariti, ogleda se u visokim stopama porasta per capita dohotka svih područja, dok ubrzanje tih stopa rasta u manje razvijenim područjima preko proseka doprinosi i smanjivanju relativnih odnosa posmatranih u datom vremenskom momentu, tj. sustizavanju razvijenih područja.

Na analizi nacionalnog dohotka po stanovniku smo se zadržali nešto duže, ne zbog toga što bi smatrali da on predstavlja najbolji ili čak isključivi indikator privredne razvijenosti već zato što se taj indikator najčešće uzima kao referenca. Kasnije ćemo uporediti ovaj indikator sa drugim privrednim i neprivrednim indikatorima da bi se dobila celovitija slika o njihovim odnosima.

3. NACIONALNI DOHODAK PO ZAPOSLENOM

Ranije smo posmatrali odnose između nacionalnog dohotka i stanovništva, što je uključivalo i potrošačku komponentu u razlikama. Ako uporedimo nacionalni dohodak i zaposlene onda dobijemo elemente koji ce, u prvoj aproksimaciji, dati ocenu razlika u produktivnosti rada posmatranih područja. Da bi se pokazala drastična razlika između ovih rezultata i onih gde se posmatrao nacionalni dohodak po stanovniku, nije u prvoj aproksimaciji potrebno ulaziti u probleme strukture privrede što bi inače bilo potrebno. Pošto ne postoje pouzdani podaci za zaposlenost u poljoprivredi, uzeli smo u razmatranje nacionalni dohodak bez poljoprivrede i uporedili ga sa brojem zaposlenih u privredi bez poljoprivrede.

Tabela 6 prikazuje odnose nacionalnog dohotka (bez poljoprivrede) po jednom zaposlenom u privredi (bez poljoprivrede) za 1952, 1960. i 1966. godinu. Na prvi pogled može se videti da su tu razlike male, za razliku od velikih razlika u nacionalnom dohotku po stanovniku. Takvo je prosek za »nerazvijeno područje« u 1952. i 1966. godini iznosio 86% odnosno 88% jugoslovenskog proseka.

Tabela 6. Narodni dohodak (bez poljoprivrede) po jednom zaposlenom u privredi (bez poljoprivrede)

	1952.	1960.	1966.	Apsolutno povećanje		Indeksi porasta dohotka po zaposlenom			
				1952—66.	1952—60.	1960—66.	1952—66.	1952—60	1960—66.
1. SFRJ	7420	8954	12463	5043	1534	3509	168,0	120,7	139,2
2. »Razvijeno područje«	7781	9460	12950	5169	1679	3490	166,4	121,6	136,9
3. »Nerazvijeno područje«	6408	7417	10996	4588	1009	3579	171,6	115,8	148,2
4. SR Bosna i Hercegovina	6422	8271	11511	5089	1849	3240	179,2	128,8	139,2
5. SR Crna Gora	6307	5830	12505	6198	477	6675	198,3	92,4	214,5
6. SR Hrvatska	7677	9252	13068	5391	1575	3816	170,2	120,5	141,2
7. SR Makedonija	5933	6313	9476	3543	380	3163	159,7	106,4	150,1
8. SR Slovenija	8664	11168	14680	6016	2504	3512	169,4	128,9	131,4
9. SR Srbija	7412	8656	11982	4570	1244	3326	161,7	116,8	138,4
10. »Uža Srbija«	7762	9454	12472	4710	1692	3018	160,7	121,8	131,9
11. AP Vojvodina	6404	7390	14071	4667	986	3681	172,9	115,4	149,8
12. AP Kosovo	7537	5874	10493	2956	1663	4619	139,2	77,9	178,6
Razlika (2 — 3)	1373	2043	1954	581	670	—89			
odnos (3 : 2)	82,4%	78,4%	84,9%	88,8%	60,1%	102,5%			
odnos (3 : 1)	86,4%	82,8%	88,2%	91,0%	65,8%	102,0%			

Izvor: 1. Narodni dohodak — SGJ 1967.

2. Broj zaposlenih — SGJ 1953, 1961, 1967; SB 310.

Takođe je i redosled područja različit od onog kada se nacionalni dohodak posmatrao u odnosu na stanovnika. »Razvijeno područje« pokazuje u 1966. godini u odnosu na jugoslovenski prosek nacionalnog dohotka (bez poljoprivrede) po jednom zaposlenom u privredi (bez poljoprivrede) indeks 103, a »nerazvijeno« 88,2. Na prvom mestu je i dalje Slovenija 117, slede Hrvatska 104,8, Crna Gora 100,3, »Uža Srbija« 101,1. Niže vrednosti od jugoslovenskog proseka imaju Srbija 96,1, Bosna i Hercegovina 92,4, Vojvodina 88,8, Kosovo 84,2 i Makedonija 76.

Ove vrednosti se ne mogu uzeti kao zadovoljavajuće merilo razlika u produktivnosti rada jer struktura privrede i nivo opremljenosti rada nisu uzeti u obzir. One, međutim, ukazuju na poznatu činjenicu da je osnovni problem manje razvijenih područja obezbeđenje materijalnih i drugih uslova za zapošljavanje.

Nacionalni dohodak ostvaren van poljoprivrede pokazuje u periodu 1956—1966. još veću razliku u stopi rasta u korist manje razvijenih područja nego što je to bio slučaj kod nacionalnog dohotka u celini.²⁾ Sva manje razvijena područja ispoljavaju stopu rasta veću od jugoslovenskog proseka, dok najnižu stopu rasta pokazuje Slovenija i Hrvatska.

Tabela 7.

Prosečne stope rasta* za period 1956—1966 (u %)

	Nacionalni dohodak (bez poljoprivrede)	Zaposleni u privredi (bez poljoprivrede)	Nacionalni dohodak po zaposlenom u privredi (bez poljoprivrede)
SFRJ	10,32	5,08	5,00
»Razvijeno područje«	10,12	5,26	4,62
»Nerazvijeno područje«	11,11	5,09	5,73
SR Bosna i Hercegovina	10,34	4,17	5,92
SR Crna Gora	15,54	5,51	9,50
SR Hrvatska	9,35	4,56	4,57
SR Makedonija	12,62	6,60	5,65
SR Slovenija	9,54	4,98	4,34
SR Srbija	10,71	5,64	4,81
»Uža Srbija«	10,47	5,34	4,87
AP Vojvodina	11,20	6,08	4,83
AP Kosovo	11,96	7,21	4,43

* Na bazi eksponencijalnog trenda

²⁾ Ove razlike su još izrazitije ako se posmatra period 1958—1966. Prosečna stopa rasta nacionalnog dohotka van poljoprivrede iznosi za Crnu Goru 17,4%, za Kosovo 13,4%, Makedoniju 13%. Jedino Bosna i Hercegovina ima nižu stopu rasta (9,9%) od one za SFRJ (10%).

Tako u periodu 1956—1966. »nerazvijeno područje« pokazuje za 1,1% brži porast nacionalnog dohotka po zaposlenom van poljoprivrede godišnje od »razvijenog područja«. Ono dovodi do smanjenja relativnih razlika između razvijenijih i manje razvijenih područja, a u periodu 1960—1966., čak do smanjenja apsolutnih razlika u tom indikatoru.

4. ZAPOSLENOST

Videli smo da u nacionalnom dohotku po zaposlenom nema velikih razlika između pojedinih područja i da se te razlike smanjuju, ali da su razlike velike kada se posmatra nacionalni dohodak po stanovniku. Osnovni razlog tome su razlike u stepenu zaposlenosti i starosnoj strukturi stanovništva na pojedinim područjima.

Tabela 8.

Učešće pojedinih kategorija stanovništva u ukupnom stanovništvu (SFRJ = 100)

	1965. godina				
	Radno stanov.	Aktivno stanov.	Zaposleno	Zaposleno u privredi	Zaposleno u nepriv.
SFRJ	100	100	100	100	100
SR Bosna i Hercegovina	92,2	84,9	74,1	74,2	73,3
SR Crna Gora	90,4	73,2	77,8	73,0	96,7
SR Hrvatska	103,6	106,8	119,5	120,8	113,3
SR Makedonija	94,6	86,3	84,7	83,0	93,3
SR Slovenija	102,3	109,5	166,1	168,6	153,3
SR Srbija	102,6	105,5	98,9	90,6	100,0
»Uža Srbija«	105,2	113,9	91,5	88,1	106,7
AP Vojvodina	107,7	100,0	121,2	124,5	103,3
AP Kosovo	82,2	77,6	45,0	40,9	66,7

Izvori: Centar za demografska istraživanja IDN, *Demografska kretanja i projekcije*, Beograd 1964; SGJ—1967; SB 496.

Kod svih manje razvijenih područja procenat zaposlenih u ukupnom stanovništvu niži je od jugoslovenskog proseka, s tim da su te razlike veće kod zaposlenih u privredi, dok relativan broj zaposlenih u neprivredi pokazuje manje razlike između pojedinih područja. To je takođe jedna indikacija da se intervencijom preko dopunskih sredstava obezbedilo organizirati neprivredne delatnosti na višem stepenu pre ne-

go što je privreda postala sposobna da taj nivo sama obezbeduje odnosno da podiže zaposlenost izgradnjom privrednih kapaciteta.

Razlike u procentu aktivnog stanovništva od ukupnog su manje nego u slučaju zaposlenih. Takođe se može uočiti nepovoljna starosna struktura svih manje razvijenih područja što se tiče potencijalne zaposlenosti. Naime, procenat radno sposobnog stanovništva u ukupnom stanovništvu je svugde niži od proseka, tako da bi čak u uslovima jednakog stepena zaposlenosti u odnosu na radno stanovništvo (ili u ekstremnom slučaju kada bi svi radno sposobni stanovnici bili zaposleni) na svim područjima uz pretpostavku jednakog nacionalnog dohotka po zaposlenom, nacionalni dohodak po stanovniku bio niži u sadašnjim manje razvijenim područjima.

Ilustracije radi navešćemo ovde jedan način dekompozicije nacionalnog dohotka per capita na pojedine komponente, koji ovde nećemo dalje razrađivati. Uzimajući vrednost za SFRJ kao 100, indeksi nacionalnog dohotka per capita iznose u 1966. godini za »razvijeno područje« 119,5, a za »nerazvijeno« 62,5. Ovaj odnos možemo dekomponovati na tri faktora: nacionalni dohodak po zaposlenom (104,0 i 87,5, respektivno), stvarno zaposleni u odnosu na hipotetički zaposlene (110,1 i 77,9, respektivno) i hipotetički zaposleni u odnosu na stanovništvo (104,3 i 91,7 respektivno).

Ovakva dekompozicija jasno pokazuje da su najveće razlike između »razvijenog« i »nerazvijenog« područja kod zaposlenosti, a da su razlike u nacionalnom dohotku ostvarenom po jednom zaposlenom osjetno manje. Najmanje razlike su u odnosu radno sposobnog stanovništva i ukupnog stanovništva, ali ni ove nisu zanemarive jer bi i same razlike u starosnoj strukturi stanovništva dovele do toga da bi nacionalni dohodak po stanovniku za »nerazvijeno područje« bio oko 8% niži od jugoslovenskog proseka i za oko 13% niži od nacionalnog dohotka per capita na »razvijenom području«.

Ako se kratko osvrnemo na dinamiku zaposlenosti u posmatranom periodu, ne upuštajući se detaljnije u probleme zaposlenosti, kao što je opadanje zaposlenosti u poslednjih par godina, može se konstatirati da je zaposlenost ukupno i u privredi između 1952. i 1966. godine najbrže rasla u manje razvijenim područjima, sa izuzetkom Bosne i Hercegovine čiji je porast ispod proseka za SFRJ.³⁾

Kod zaposlenosti u neprivredi najviši porast pokazuje Bosna i Hercegovina, Kosovo i Makedonija, dok se sada Crna Gora nalazi ispod jugoslovenskog proseka porasta zaposlenosti u tim delatnostima.

Nešto brži porast zaposlenosti u većini manje razvijenih područja nešto je ublažio postavljeni problem, ali je očito da će se taj problem morati još dugo rešavati. Mada je nepovoljna starosna struktura stanovništva jedan od faktora koji otežava i koji će i dalje otežavati problem u pravcu povećavanja nacionalnog dohotka po stanovniku u manje razvijenim područjima, ona još neće tako brzo predstavljati jedinu prepreku u tom pogledu.

³⁾ Vidi i tabelu 7 za zaposlenost u privredi van poljoprivrede za period 1956—1966.

Tabela 9.

Dinamika zaposlenosti za period 1952—1966.

1952 = 100

	Ukupno zaposleni	Zaposleni u privredi	Zaposleni u neprivredi
SFRJ	210,3	212,4	199,8
SR Bosna i Hercegovina	186,5	179,5	235,1
SR Crna Gora	243,7	263,8	185,9
SR Hrvatska	197,1	199,9	182,9
SR Makedonija	267,6	276,6	233,2
SR Slovenija	190,3	189,7	194,4
SR Srbija	229,9	237,8	198,3
»Uža Srbija«	220,7	228,2	192,1
AP Vojvodina	246,7	255,8	203,7
AP Kosovo	251,9	257,5	234,8

Izvor: SGJ

Neki drugi indikatori privredne razvijenosti

Neophodno je osvrnuti se na još neke indikatore privredne razvijenosti bez pretenzija da se utvrdi neki opšti stepen privredne razvijenosti. Ovim su se zadatkom bavili drugi kao svojim glavnim ciljem istraživanja.⁴⁾ Mi ćemo ovde analizirati neke od indikatora privredne razvijenosti da bi ih uporedili sa neprivrednim pokazateljima i nacionalnim dohotkom po stanovniku kao najčešće upotrebljavanim indikatorom razvijenosti. Za te indikatore ćemo i izračunati I-odstojanje da bi dobili jedan orijentacioni redosled posmatranih područja. Jedan od razloga da se ovom delu ne posvećuje veća pažnja je u tome što smatramo da bi za ovu svrhu bilo potrebno utvrditi ne postignuti nivo razvijenosti koji se očituje kroz postignute rezultate kao što je npr. nacionalni dohodak, već nivo razvijenosti u potencijalnom smislu, tj. kakav bi bio nivo razvijenosti kada bi se postojeći materijalni i ljudski kapaciteti efikasno koristili.

U tom smislu smatramo kao najadekvatnije rešenje predlog B. Kubovića⁵⁾ da se stepen potencijalne razvijenosti ocenjuje pomoću vrednosti osnovnih sredstava i njihove prosečne efikasnosti. Na žalost, za našu zemlju ne postoje adekvatni podaci o osnovnim sredstvima za potrebni stepen dezagregacije, da bi se efekti strukture mogli adekvatno

4) Kod nas vidi pre svega: B. Kubović, *Regionalni aspekt privrednog razvika Jugoslavije*, Biblioteka Ekonomskog pregleda, Zagreb, 1961.

M. Bazler—Mađar, *Klasifikacija republika i autonomnih pokrajina SFRJ po stepenu privredne razvijenosti i kriteriji za podelu na razvijena i nerazvijena područja*, JIEI, Bgd. 1968.

5) Vidi: B. Kubović, o. c.

uzeti u obzir. Čini se da će se u dogledno vreme iz drugih razloga morati pristupiti jednom popisu osnovnih sredstava jer je od poslednjeg proteklo već 15 godina. U privredi sa dinamikom kao što je bila naša u tom periodu očito su potrebne sveže, pouzdanije informacije o osnovnim sredstvima za vođenje efikasne privredne politike i za ostale analitičke svrhe. Posle toga moglo bi se prići i utvrđivanju stepena potencijalne razvijenosti po pomenutom metodu.

Jedna aproksimacija koja je već sada moguća mogla bi da za osnovu uzme dohodak pojedinih grana i grupacija i da utvrdi jugoslovenski prosek po zaposlenom u jednoj takvoj grupaciji. Pod pretpostavkom da se može u istoj grupaciji ostvariti po zaposlenom jednak nacionalni dohodak, jer su razlike unutar grupacije u opštem slučaju manje nego između grupacija, mogao bi se utvrditi potencijalni nacionalni dohodak svakog područja. Nedostaci ovakve aproksimacije ogledali bi se pre svega u tome što se sada za osnov uzima nacionalni dohodak koji predstavlja rezultat, a ne uslov proizvodnje. Sa druge strane, broj zaposlenih je u opštem slučaju slabiji indikator tehnologije i kapaciteta nego što su to osnovna sredstva za koja se kod sadašnjeg nivoa tehnologije može reći da predstavljaju tehnološki najznačajniji faktor proizvodnje.

Pošto zbog nedostatka adekvatnih podataka o osnovnim sredstvima nismo u mogućnosti da potencijalni stepen privredne razvijenosti ocenimo na ovaj način koji nam izgleda najadekvatniji, pokušaćemo dati neku celovitiju sliku grupe indikatora preko I-odstojanja da bi odredili redosled razvijenosti posmatranih područja, a pre svega manje razvijenih područja. Ovde ćemo indikatore svrstati u dve grupe i analizirati da li će se redosled prema I-odstojanju menjati ako se menjaju ti indikatori.

U prvom slučaju će biti obuhvaćeni sledeći indikatori: nacionalni dohodak po aktivnom stanovniku, procenat nacionalnog dohotka u društvenom sektoru, procenat zaposlenih sa srednjom ili višom školskom spremom, fiksni fondovi po aktivnom stanovništvu, kilometraža normalnog i uzanog koloseka železnica na 100 km² površine, kilometraža puteva (betonski, asfaltni, kocka, tucanik) na 100 km² površine, nacionalni dohodak u poljoprivredi na jedan ha obradive površine.

Nacionalni dohodak po aktivnom stanovniku bi trebalo da ukaže na razvijenost postojećih privrednih potencijala. Vrednost ovog pokazatelja bi bila veća ukoliko bi se mogla izdvojiti komponenta razlika u efikasnosti privređivanja. Razlike u nacionalnom dohotku (bez poljoprivrede) po jednom zaposlenom u privredi (bez poljoprivrede) bile su daleko manje, ali je tako definisan obuhvat suviše uzan za ovu svrhu. »Razvijeno« područje ima indeks 110,7, a »nerazvijeno« 73,3, u odnosu na jugoslovenski prosek (vidi tabelu 10). Kao kod nacionalnog dohotka po stanovniku, Kosovo osetno zaostaje za ostalim područjima.

Procenat nacionalnog dohotka ostvaren u društvenom sektoru trebalo bi da predstavlja neku indikaciju o organizovanosti privrede i rasprostranjenosti modernih metoda proizvodnje. Razlike tu nisu velike sa izuzetkom Kosova i delimično Makedonije i Vojvodine.

Procenat zaposlenih sa srednjom ili nekom višom školskom spremom bi trebalo u privredi sa rezervama nedovoljno kvalifikovane radne

Tabela 10. Indikatori razvijenosti privrede (SFRJ = 100)

	1966.	1966.	1966.	1965.	1966.	1965.	1966.	1965.	1966.	1965.	1966.	1965.	1966.
	Nacionalni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku	Procentualni dohodak po stanovniku
SR Bosna i Hercegovina	77,2	99,2	87,7	89,6	93,3	70,8	65,6	65,2	76,1	51,2	41,4	1966.	1966.
SR Crna Gora	87,7	100,8	92,7	140,5	31,1	87,2	78,5	63,5	102,8	21,2	91,5	1965.	1966.
SR Hrvatska	111,0	104,5	112,3	117,9	117,8	137,6	103,6	119,2	126,0	134,4	128,8	1965.	1966.
SR Makedonija	78,7	90,6	50,3	83,8	51,1	50,4	102,9	67,3	72,0	63,0	67,0	1965.	1966.
SR Slovenija	159,1	112,4	105,7	170,1	133,3	235,4	129,4	175,0	186,3	163,3	242,6	1965.	1966.
»Uža Srbija	91,6	96,0	106,3	74,7	88,9	85,4	93,3	104,4	85,0	80,2	113,1	1965.	1966.
AP Vojvodina	120,0	90,8	104,0	118,4	191,1	76,1	138,4	120,3	118,2	224,7	118,1	1965.	1966.
AP Kosovo	45,0	81,9	62,3	41,4	68,9	48,2	81,8	34,7	32,0	75,9	56,0	1965.	1966.
SR Srbija	93,4	93,7	102,7	81,2	111,1	78,8	107,8	98,6	85,7	114,8	93,8	1965.	1966.
SFRJ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1965.	1966.
»Razvijeno područje«	110,7	103,1	108,0	107,1	120,0	123,0	109,8	120,9	116,7	131,1	128,8	1965.	1966.
»Nerazvijeno područje«	73,3	95,5	75,7	84,4	71,1	65,5	77,4	60,5	70,0	52,7	56,2	1965.	1966.

I Za sve indikatore razvijenosti privrede korišten je Statistički godišnjak Jugoslavije za 1967. godinu, osim za fiksne fondove gdje je korišten članak I. Vinskog »Rast fiksnih fondova po jugoslavenskim republikama od 1946. do 1964.« — *Ekonomist* 1—4, 1966. i za % zaposlenih sa srednjom, višom i visokom školskom spremom u 1966. Statistički bilten SZS br. 490 »Zaposleno osoblje prema završenoj školskoj spremi, septembar 1966«. Za aktivno stanovništvo koristili smo publikaciju Centra za demografska istraživanja pri Institutu društvenih nauka »Demografska kretanja i projekcije u Jugoslaviji«, Beograd, 1964. Raspodelu fiksnih fondova SR Srbije na »Užu Srbiju«, AP Vojvodinu i AP Kosovo izvršili smo prema odnosima nabavne vrednosti osnovanih sredstava 31. XII 1964. SCJ 1966, str. 382, tabela 204—1.

snage da predstavlja diferencijalni faktor koji pokazuje kvalitet zaposlenog osoblja. »Razvijeno područje« se u tom pogledu malo izdvaja iznad jugoslovenskog proseka, dok se »nerazvijeno« područje nalazi negde na 3/4 te vrednosti. Osetno niži indeks pokazuju Makedonija (50,3) i Kosovo (62,3).

Fiksni fondovi po aktivnom stanovniku treba da pokažu razliku u opremljenosti radne snage po pojedinim područjima. Tu su razlike između »razvijenog« (107,2) i »nerazvijenog« područja (84,4) manje nego u slučaju nacionalnog dohotka, odnosno manje nego kod bilo kog izabranog indikatora. Ukoliko ne bi postojale značajne razlike u strukturi privrede koje bi bile jedan od razloga za ovakve razlike, a to se na postojećim podacima ne može adekvatno ispitati, mogao bi se izvući zaključak da su razlike u razvijenosti znatno manje nego što ih prikazuje nacionalni dohodak po stanovniku ili po aktivnom stanovniku. Zasad nismo u mogućnosti da jednu takvu hipotezu adekvatno ispitamo.

Železnice i putevi posmatrani u odnosu na površinu područja daju neku indicaciju obezbeđenosti saobraćajne infrastrukture. Pouzdanost ovih indikatora je mala, kako zbog različitih potreba zbog konfiguracije zemljišta tako i zbog različitog kvaliteta i propusne snage tih saobraćajnica. Problem se još više komplikuje pošto železnica i put u stvari u velikoj meri mogu biti substitut jedan drugom. Zbog toga je teško dati sud o tome kakva je stvarna vrednost tih indikatora. Kasnije ćemo uvesti dva alternativna indikatora.

Nacionalni dohodak poljoprivrede na jedan ha obradive površine ima za zadatak da se jasnije ispolji kvalitet poljoprivredne proizvodnje na tim područjima, mada je već uključen u globalu nacionalnog dohotka po aktivnom stanovniku na jedan drugi način. Smatramo da je ovaj indikator podesniji od katastarskog prihoda jer nema poreskih implikacija. Razlike između područja su manje nego kod nacionalnog dohotka po aktivnom stanovniku. Ostaje nedostatak da ovaj indikator takođe obuhvata komponentu efikasnosti a ne samo uslova odnosno potencijalnih mogućnosti.

U drugom slučaju se redosled indikatora ne menja, već su pojedini indikatori iz prve grupe zamenjeni novima da bi videli da li to utiče na redosled područja. Umesto nacionalnog dohotka po aktivnom stanovniku uvodimo »potrošačku« verziju: nacionalni dohodak po stanovniku. Takođe, i fiksni fondovi obračunati su po stanovniku. Kod saobraćajne infrastrukture uzećemo samo normalni kolosek kod železnica i savremenih kolovoz kod puteva. Na taj način, naravno, precenjujemo stvarne razlike u saobraćajnoj infrastrukturi između razvijenih i manje razvijenih jer ostale saobraćajnice, iako nisu potpuno ekvivalentne ovima, nisu neupotrebljive u smislu korisnosti i njihov ponder sigurno ne može biti jednak nuli. Realne vrednosti kod ovih saobraćajnih indikatora su negde između ove dve verzije. No, u bilo kom slučaju kod privrednih indikatora razlike indikatora saobraćajne infrastrukture jedne su od najvećih.

Može se primetiti da se redosled područja veoma malo menja bez obzira na grupu indikatora koju uzimamo u obzir. Unutar grupe manje

Tabela 11.

Vrednost I-odstojanja za dve izabrane grupe privrednih indikatora

	I-odstojanje (I)	I-odstojanje (II)	Rang područja	
			I	II
SR Slovenija	5,6874	5,3716	1	1
SR Hrvatska	3,6617	3,5526	3	2
AP Vojvodina	3,6647	3,0962	2	3
»Raz. područje«	3,5829	3,5211		
SFRJ	3,0087	2,7694		
»Uža Srbija«	2,5839	2,7563	4	4
SR Srbija	2,6033	2,5187		
SR Crna Gora	2,4177	1,7040	5	5
SR Bosna i Herceg.	2,0513	1,6858	6	6
»Nerazv. područje«	1,6874	1,3622		
SR Makedonija	1,5629	1,2514	7	7
AP Kosovo	0,1389	0,0966	8	8

razvijenih područja redosled se uopšte ne menja, Crna Gora i Bosna i Hercegovina su razvijenije nego proseki »nerazvijenog« područja, a Makedonija i Kosovo zaostaju za njima. Ovaj redosled se ne podudara u potpunosti sa redosledom prema nacionalnom dohotku po stanovniku. Uz ograde, koje smo već naveli, redosled koji uz nacionalni dohodak po stanovniku odnosno po aktivnom stanovniku uzima u obzir i neke druge karakteristike privrede može se smatrati adekvatnijim.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza nacionalnog dohotka per capita pokazuje da su se između 1953. i 1966. godine relativne razlike u tom indikatoru između razvijenijih područja i manje razvijenih područja povećale; jedini izuzetak predstavlja Crna Gora. Glavni razlog tog povećanja je brži porast stanovništva u manje razvijenom području.

U poslednjoj dekadi došlo je do bržeg rasta nacionalnog dohotka u manje razvijenom području zemlje nego u razvijenijem području. Ovaj porast je bio toliko veći da je u celini nadoknađio i efekat bržeg porasta stanovništva na manje razvijenim područjima i u periodu 1958—1966. manje razvijena područja ostvaruju i brži porast nacionalnog dohotka per capita od jugoslovenskog proseka. Jedini izuzetak je Bosna i Hercegovina.

Kao jedna aproksimacija zaostajanja, dinamički posmatranog, upoređivani su slični nivoi nacionalnog dohotka po stanovniku za različita područja u različitim godinama. Ako posmatramo vrednost nacionalnog dohotka po stanovniku za »nerazvijeno područje« u 1966. godini vidimo da je ona približno jednaka odgovarajućoj vrednosti za SFRJ za 1959. godinu odnosno za »razvijeno područje« u 1957. godini. Ovakvo ex post posmatranje indicira, uz ograde koje su za ovakve vremenske serije u stalnim cenama potrebne, da »nerazvijeno područje« zaostaje u nacionalnom dohotku per capita za prosekom zemlje za oko 7 godina, a za »razvijenim područjem« za oko 9 godina.

Od raznih mogućih kombinacija kod ovakvog posmatranja izdvojene su samo neke od njih. Tako Crna Gora zaostaje za prosekom Jugoslavije za oko četiri godine, Bosna i Hercegovina za oko šest godina, a Makedonija za oko sedam godina. Kosovo osetnije zaostaje, uz veoma nepovoljan demografski faktor ono zaostaje za prosekom zemlje za oko 13 godina.

Naglašen je presudni značaj visokih prosečnih stopa rasta za smanjivanje zaostajanja u vremenu, čak ako relativni odnosi u nacionalnom dohotku per capita ostaju nepromenjeni između pojedinih područja. Ubrzanje tih stopa rasta u manje razvijenim područjima preko proseka superponira na smanjivanje zaostajanja u vremenu i element sustizavanja razvijenijih područja. Relativne razlike u nacionalnom dohotku po zaposlenom između posmatranih područja su dosta male u odnosu na razlike u nacionalnom dohotku per capita i one se u protekloj dekadi dalje smanjuju, a u periodu 1960—1966. dolazi i do smanjenja apsolutnih razlika u tom indikatoru kao rezultat bržeg porasta nacionalnog dohotka van poljoprivrede u manje razvijenim područjima.

Ovaj nalaz potvrđuje da je glavni problem manje razvijenih područja obezbediti materijalne i druge uslove za zapošljavanje. Dekompozicijom nacionalnog dohotka per capita na tri komponente se utvrdilo da su najveće razlike između »razvijenog« i »nerazvijenog« područja kod zaposlenosti, a da su razlike u nacionalnom dohotku ostvarenom po jednom zaposlenom osetno manje. Najmanje su razlike u odnosu između radno sposobnog stanovništva i ukupnog stanovništva, ali ipak bi već samo razlike u demografskoj strukturi uz ostale jednake uslove prouzrokovale razlike veće od 10% u proizvodnji odnosno potrošnji po glavi stanovnika.

U sadašnjoj situaciji je broj zaposlenih dosta niži od tog potencijala, u periodu od 1952—1966. nešto brži porast zaposlenosti u manje razvijenim područjima, sa izuzetkom Bosne i Hercegovine, je tek nešto ublažio problem zaposlenosti. Očito je da će se ovaj problem morati još dugo rešavati.

U dalju analizu uključeni su još neki drugi indikatori privredne razvijenosti i izračunato je I-odstojanje za dve izabrane grupe privrednih indikatora. Redosled područja se prema alternativnom izboru indikatora praktično ne menja, između područja koja su manje razvijena od jugoslovenskog proseka, Crna Gora i Bosna i Hercegovina su razvijenije od proseka »nerazvijenog područja«, a Makedonija i Kosovo zaostaju za njima.

Praktično najveće razlike između »razvijenog« i »nerazvijenog« područja se zapažaju kada se posmatra nacionalni dohodak po stanovniku, koji iznosi za »nerazvijeno« područje samo nešto iznad 60% jugoslovenskog proseka. Ako pogledamo odnose indikatora fiksnih fondova i nacionalnog dohotka bilo po stanovniku bilo po aktivnom stanovniku, zapažaju se osetno veće vrednosti za indikatore o fiksnim fondovima nego za nacionalni dohodak. Konačni sud o tom fenomenu se ne može dati dok se ne uzme u obzir struktura fiksnih fondova po pojedinim područjima. Ipak postoje dovoljne indikacije za postavljanje hipoteze da su, pre svega pomoću intervencije društvene zajednice, ova područja bolje opremljena sredstvima za rad nego što bi se to moglo zaključiti po rezultatima njihovog iskorišćavanja. Kao što smo već ranije napomenuli, ovu bi hipotezu trebalo ispitati jer bi se time mogle adekvatnije predočiti razlike između potencijalne privredne razvijenosti i trenutnih rezultata.

Rezultati ove analize ukazuju na jedan važan zaključak u vezi sa nacionalnim dohotkom »per capita« kao najčešće upotrebljavanim indikatorom razvijenosti. Naime, može se reći da posmatranje nacionalnog dohotka po stanovniku potcenjuje razvijenost »nerazvijenog« područja i precenjuje razvijenost »razvijenog« područja.

Naime, za manje razvijena područja su retki indikatori koji imaju niže vrednosti nego nacionalni dohodak po stanovniku. Obrnuto, kod razvijenih područja retki su oni indikatori čija je vrednost iznad nacionalnog dohotka po stanovniku. Najčešći izuzeci u tom smislu su kod broja lekara i zaposlenih u socijalnoj zaštiti kod neprivrednih indikatora i saobraćajne infrastrukture kod privrednih indikatora.

Gornje konstatacije upućuju na zaključak da su društvenom intervencijom na manje razvijenim područjima postignuti već znatno bolji rezultati na nizu područja nego što bi to dozvoljavali rezultati privređivanja posmatrani kroz nacionalni dohodak. Može se reći da je naša politika privrednog i društvenog razvoja manje razvijenih područja postigla značajne efekte.

(Rad primljen aprila 1969.)

SOME ELEMENTS FOR THE EVALUATION OF DEGREE OF DEVELOPMENT OF REGIONS WITHIN YUGOSLAVIA

by
Pavle SICHERL

Summary

Between 1953 and 1966, with the sole exception of Montenegro, the relative differences between the national per capita incomes of developed and less developed areas in Yugoslavia have increased. This increase is largely due to faster growth of population in the less developed areas.

During the last decade, however, the growth of national incomes in less developed areas has superceded that of the more developed ones. The difference has been so significant that it has succeeded to make up for the more rapid population growth in these areas. So, in the period 1958 — 1966, the rate of growth of national per capita income of the less developed areas is higher than that of the country as a whole. The only exception is Bosnia and Hercegovina.

To assess the time lag in per capita income between different areas in a dynamic context, one can compare similar levels of national per capita incomes in different areas and different years. The value of national per capita income for the »underdeveloped area« in 1966 proved to be equal to the Yugoslav average for 1959 or to the average of the »developed area« for 1957. Consequently, with certain reservations which are obvious when comparing time series data in constant prices, this ex-post analysis indicates that the lag between the national per capita income for the country as a whole and that of the »underdeveloped area« is approximately 7 years whereas the lag between the per capita income of the latter and that of the »developed area« is about 9 years.

The analysis allows for many detailed comparisons, of which we shall mention only several. One can conclude from the analysis that Montenegro lags about four years behind the Yugoslav average, Bosnia and Hercegovina — 6, Macedonia — 7, whereas Kosovo with its very unfavourable demographic factor is approximately 13 years behind.

The value of the average rates of growth is highly instrumental in decreasing this time lag whether the relative relations in national per capita incomes between individual areas remain unchanged or not. The acceleration of these rates of growth in less developed areas above the national average adds to the decrease of time lags between the per capita incomes of developed and those of less developed areas as well and to decrease of difference in absolute values.

The relative differences in national income per employed between the examined areas are sufficiently small as compared to the differences in per capita national income. The former differences are constantly decreasing and in the period 1960—1966 there was a decrease of absolute differences in this indicator as a result of accelerated rate of growth of non-agricultural national income in less developed area as compared to the more developed ones.

These findings assert that the main problem in less developed areas consists in securing material and other conditions for employment. A decomposition of national per capita income into three components shows that the differences in degree of employment between the »developed« and »less developed« area are much greater than those in national income per employed. Smallest are the differences in the percentage of population of working age in total population. Nevertheless, everything else being equal, the mere differences in demographic structure would incur differences in per capita production and consumption which exceed 10 per cent.

At present, the number of employed is considerably below this potential. The somewhat higher rate of growth of employment in the less developed area in the period 1952—1966 (with the exception of Bosnia and Hercegovina) has only moderately relieved the employment problem. Evidently, much remains to be done in this respect.

The further analysis includes some other indicators of economic development and computes the I-distance for two selected groups of economic indicators. The ranking of individual areas does not differ whichever group is taken. Within the group of less developed areas (relative to the country's average) Montenegro and Bosnia and Hercegovina are more developed than the average of the «underdeveloped area», whereas Macedonia and Kosovo lag behind the average of the latter.

The discrepancies between the «developed» and the «underdeveloped» areas are greatest in respect to national per capita income which, for the «underdeveloped» one is only somewhat over 60 per cent of the Yugoslav average. An examination of the relations of the indicators of fixed assets and national income whether per capita or per active head of population points out that the values for the indicators of fixed assets are much higher than those for national income. No final judgement on this issue can be made without an analysis of a more detailed structure of fixed assets for individual areas. However, there are grounds for the hypothesis that, with the help of the society, these areas are relatively better equipped with means for labour than one would expect upon analysis of current effects. There is a strong urge for data that would make possible the testing of this hypothesis since it could enlighten the problem of differences between the potential of economic development and recent results.

The results of the present analysis point at an important conclusion in connection with per capita national income — the most frequent indicator of degree of development. One can say that the value of national income per capita underestimates the development of the «underdeveloped» area and overestimates that of the «developed» one. Within the less «developed area» the relative level of indicators (the country's average for each indicator being 100) is in almost every case higher than that of national income per capita whereas within the developed areas one can hardly find indicators the relative value of which is above that of the relative level of per capita income. Most frequent exceptions in this respect are number of physicians and social security employees per capita within the non-economic indicators and transport and communications indicator within the economic ones.

One can draw the conclusion that the intervention on the part of the society in the less developed areas has improved the situation in a number of areas much above the level that would have been attained had one been lead only by per capita income criteria. The Yugoslav policy of economic and social development in less developed areas has, admittedly, achieved significant results.

TEHNIČKI PROGRES U JUGOSLAVIJI*

Branko HORVAT

I. TEORIJSKA ANALIZA

1. Utvrđivanje proizvodne funkcije

Uzmimo da u makroekonomskoj proizvodnoj funkciji učestvuju dva proizvodna faktora: rad (R) i fiksni fondovi (osnovna sredstva, fiksni kapital, K). Nadalje, uzmimo da je tehnički progres (A) neutralan, tako da ne utiče na marginalnu stopu supstitucije između rada i sredstava. Također pretpostavljamo da je tehnički progres funkcija vremena. Dobivamo ovu proizvodnu funkciju:

$$Q = A(t)f(R, K) \quad (1)$$

gdje $A(t)$ predstavlja faktor pomicanja u vremenu proizvodne funkcije $f(R, K)$ sa stagnantnom tehnologijom. Prema tome tehnički progres A uključuje sve ono što utječe na promjenu produktivnosti upotrebljenih resursa (obrazovanje, nova tehnologija, ekonomija obima, organizacione inovacije, strukturni efekti). Također vidi se da $A(t)$ predstavlja promjenu globalne produktivnosti resursa u odnosu na neku baznu produktivnost

$$A(t) = \frac{Q(t)}{f(R, K)}$$

tj. proizvod na jedinicu kombiniranog utroška rada i sredstava:

Derivacija (1) po vremenu i dijeljenje s proizvodom Q daje

$$\frac{\dot{Q}}{Q} = \frac{\dot{A}}{A} + A \frac{\partial f}{\partial R} \frac{\dot{R}}{Q} + A \frac{\partial f}{\partial K} \frac{\dot{K}}{Q} \quad (2)$$

* Prvi rezultati veće studije koju financira Savezni fond za naučni rad. Autor je naučni savjetnik Instituta ekonomskih nauka u Beogradu.